

polcán,²⁴ s tudjuk máshonnan is, hogy fiait törökül ugyancsak tanította.²⁵

Az elmondottakat összegezve megállapíthatjuk, hogy Zrínyi francia orientációjú külpolitikáját egyik leghűségesebb, legbeisőbb embere nem csupán politikusként támogatta, de ez a francia orientáció a család személyes kapcsolataira és általános kulturális érdeklődésére nézve is meghatározó volt.

BÍRÓ PÉTER

BOROSNYAI LUKÁCS SIMEON FRANCIÁBÓL ÁTDOLGOZOTT MAGYAR SZONETTJE (1778)

Ismeretes, hogy csak nagy késsedelemmel jutunk el a szonettíró irodalmak konfraternitásába; Faludi Ferencé az érdem a XVIII. század hetvenes éveiben. *Olasz sonetto formára A pipárul* írott verse műfaji és formatörténeti jelentősége ellenére nem vált széles körben ismertté. Csokonai *Az esztendő négy szakasza* című verse már majdnem tökéletes szonett; az alig ismert rövid életű Farkas Károly 1805-ben idegen nyelvű szonett verses magyar fordítását végzi.¹ 1809. április 11-én Kis Jánosnak írott levelében Kazinczy Ferenc túlcserdülő literátori öntudattal írja barátjának: „Sonettet magyarul soha nem írt még senki”, rögvest mellékeli is a — tudomása szerinti — első magyar szonettet, mely kevéssel előtte csordogált ki pennájából.² Kazinczy diadalmas bejelentése után csak sokkal később derült ki, hogy mégsem a széphalmi mestert illeti az első magyar szonett írá-

²⁴ A Vitnyédy-könyvtárjegyzékről lásd Klaniczay T.: *I. m.* 533. Az Országos levéltárban őrzött kézirat (OL Kamarai Lymbus, ser. III. saec. XVII. fasc. 15–16. B. 2278) xeroxmásolatát Hausner Gábor szívésségéből használtam. A Vitnyédy-könyvtár olasz és francia anyagát érdemes lenne behatóbb vizsgálatban részesíteni, egyes tételit bibliográfiailag meghatározni.

²⁵ Vö. Kovács S. I.: *I. m.* 424.

¹ Kunszery Gyula: *A magyar szonett kezdetei*. Bp. 1965. (Iroda Iomtörténeti Füzetek, 47.) 14–21.

² Uo. 13–14, 22–28.

sáért kijáró babér, bár a szonett világirodalmi fejlődéstörténetét földolgozó átfogó igényű monográfia is ennyit tud a magyar szonettéről.³

Most bemutatandó példánk nem veszélyezteti — vagy aligha — Faludi újítását, ám tanulságul szolgálhat a szonett magyarrá válása folyamatának jobb megismeréséhez. 1778-ban jelenik meg „Kolosvárratt a Ref. Coll. Betűivel” az *Emlékezet Köveiből épült Tisztesség Templona* című prédikációs kötet, amely „A’ Néhai Méltóságos L. B. M. Gy. Monostori KEMÉNY MIKLÓS Urnak Utolsó Tisztességére elmondott” búcsúztató beszédek tartalmazza különböző református papok tollából. Elsőként Gombási István búcsúztatója áll, utolsóul Basa István funerációja következik, s e két beszéd fogja közre a bennünket érdeklő középső írást: Borosnyai Lukács Siméon: *Temetési Predikatzio*. Melly által Az eleibe-adattatott Materiához képest a’ Régi JOSEFnek a’ Jákób Fiának Példája szerint. Amaz álnokság nélkül való igaz IZRAELITÁNAK (. . .) Báró KEMÉNY MIKLÓS Urnak (. . .) Midőn az ő meg-hidegedett Tetemei az Ezer Hét száz Hetven-Ötödik Esztendőben Sz. Jakab Havának 16dik Napján (. . .) N. Sajón el-takarittának.” A prédikáció önmagában is figyelmet érdemlő igen modern franciás műveltségével, olykor szinte tüntetően fitogtatott olvasottságával, bennünket mégis az élén álló vers érdekli:

OH JOSEF! ISTENI Kéz remek Munkája,
 Bal s jobb szerentsének Tüköre s Péleája;
 Most Szólga Fogoly, majd Udvari Miniszter:
 Most Szegény Jövevény; majd Hertzeg s Fő-Mester.
 Mindenik sorban nagy s tudálatos vóltál,
 Mind mikor szenvedtél, mind hogy Uralkodtál:
 Mint a’ Pálma, tereh alatt nevedektél
 S’ a’ Virtus szárnyain égre emelkedtél:
 Ellenségid, a’ kik téged lövöldöztek,
 Kéz ived ereje által meg-győzettek
 S e’ ként lettél annak eleven Példája,
 Kinek, Idvességünk árra, Kereszt-fája.

³ Mönch, Walter: *Das Sonett, Gestalt und Geschichte*. Heidelberg, 1955. A 229–231. oldalon tárgyalja a magyar szonett megjelenését, Kazinczyról tud.

Mint Ő te-is sokat fáradtél s' szenvedtél,
 S' a' Keresztnek utján ditsőségre mentél.
 Példát hagytál, mellyet ha mi-is követünk,
 Irigységet s' minden gonoszt meg-győzhetünk.

Drelincourt Sonnetjéből szabadosabb Fordítással
 készítette B. L. S.

Drel. Sonneto Lib. II. Sonn. XI.

Valóban meg is találjuk a fenti magyar vers forrását a föltüntetett verseskötetben: Laurent Drelincourt: *Sonnets Chretiens sur divers sujets, Divisez en quatre Parties*. Edition corrigée exactement et cugmentée Des psaumes penitentiaux en Vers Héroïques. A Neufchatel (. . .) Ches CHARLES PETER (. . .) MDCCXXXIX.:

SONNET XI.

Sur Joseph

Persecuté, vendu, condamné, misérable,
 Diversement aimé, libre, absous, glorieux;
 Dans l'horreur d'un Cachot, sur un Char radieux;
 Tu parois toûjours Grand, et toûjours admirable.

Esclave, Prisonnier, Ministre incomparable;
 Prophete, Prince, et Fils, digne de tes Aieux;
 Tu sens, part tout, sur toi, l'Esprit, la main, les yeux,
 Du Monarque éternel, à tes Voeux favorable.

Pressé, comme la Palme, et souvent abatu,
 Tu relèves, plus haut ta constante Vertu,
 Et le Ciel fait plus haut éclater ta Victoire.

Figure du Sauveur; dans tes Combats divers,
 Tu passes, comme lui, de la honte à la Gloire:
 Mais lui seul, en souffrant, a fauvé l'Univers.⁴

⁴ Drelincourt verseskötetét Debrecenben használtuk a Tiszántúli Református Egyházkerület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából készült.

Borosnyai Lukács Simon (1731–1802) református lelkész volt, Székelyudvarhelyen és Marosvásárhelyen tanult, majd Svájcba peregrinált, ahol a berni egyetemnek volt hallgatója. Hazatérve 1762-től Marosvásárhelyen volt lelkész. Művei prédikációk és funeráló beszédek.⁵ Laurent Drelincourt (1626–1681) neves protestáns francia prédikátorcsaládból származott. Párizsban született, La Rochelle-ben, később Niort-ban lelkészkedett. Teológiai munkássága jelentős volt, értekezések mellett nagy számban írt prédikációkat és francia nyelvészeti munkákat. 1677-ben jelent meg Niort-ban a *Sonnets chrétiens* című verseskötete, 1723-ban, majd 1739-ben bővített kiadása látott napvilágot.⁶ A szonett historikusai a XVII. századot, a XVIII. első felét a műfaj hanyatlásának tartják.¹ Valóban, L. Drelincourt kötetét nem sorolhatjuk a szonett világirodalmi rangú művei közé, legfeljebb az keltheti föl érdeklődésünket, hogy a százötven szonett jelentős részét szinezi vagy meghatározza a *fiziko-teologizmus eszmeisége*.⁸ Maga a szerző is abban látja vállalkozásának jelentőségét, hogy olyan versformákban, műfajokban szólaltat meg vallásos gondolatokat, élményeket, amelyek korábban „pogány” jellegűek voltak. (Préface de L’*auter*, 1739-es kiadás) A szonett korábban elsősorban világias tartalmakat kifejező versformáját Drelincourt krisztianizálni akarja, ugyanígy a kötet függelékében szereplő antik metrumokat is. A szerző igen sokra becsüli a költészet művészi értékeit, a kötetben szereplő szonettek együttesét az emberi testhez hasonlítja arányaiban, harmóniájában; ugyanígy párhuzamba állítja a különleges, sokféle virágból kötött csokorral. Mondhatni, erősen él benne az a tudat, hogy a szonett értékes költői hagyományra támaszkodik,

⁵ Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Bp. 1977. 92.

⁶ *Nouvelle Biographie Générale*. Paris, 1868. XIV. tom. 746–747. Biográfiai adatokat közöl az 1739-es kiadás *Avertissement Sur cette nouvelle Edition* című bevezetője is.

⁷ W. Mönch könyvének két fejezete is ezt bizonyítja: *Die Ungunst des poetischen Klimas, Niedergang der europäischen Sonettichtung*. A francia szakirodalom is ezt erősíti meg: L. de Veyrières: *Monographie du Sonnet. Sonnetistes anciens et modernes*. Paris, 1869–70. I–II. és Ch. Asselineau: *Histoire du Sonnet pour servir à l’Histoire de la Pensée française*. Alençon, 1856.

⁸ Így például: Sur les Animaux, Sur les Arbres et les Plantes, Sur la Lune, Sur les Eléments, Sur le Feu, Sur l’Air, Sur les Vents, Sur la Mer, Sur les Fontaines, et les Rivières, Sur la Navigation, Sur la Terre, Sur le Printemps, Sur l’Été, Sur l’Automne, Sur l’Hyver.

nem is mond le arról az igényéről, hogy verseiben egyesítse a formai igényességet, szépséget a kegyességi jelleggel. (Les Sonnets (. . .) sont beaux et (. . .) édifiants . . .)

Drelincourt megbízhatóan és szabályosan versel végig az egész köteten, betartja a szonett műfaji kritériumait. Most szemügyre vett *Józsefről* írott költeménye is meglehetősen szabályos felépítésű, szótagszáma így alakul: 12–12–12–13; 12–10–14–12; 11–10–14; 11–13–13. Láthatóan elég szabadon használja az endecasillabo sorfajtaát, gyakran 12–13 szótagosra bővíti; némely sor inkább érezhető jambizáló alexandrinnak. Rímképlete is betartja a kialakult konvenciókat.

A derék Borosnyai Lukács Simon bizony nagyon is „szabadosabb Fordítással” készítette versét „Drelincourt Sonnetjéből”; sajnos olyannyira érvényesítette fordítói szabadságát, hogy a sugalló szonett formát föl sem ismerhetjük. Ha nem írja fordítása alá forrását, talán meg sem fordul a fejünkben, hogy itt szonett után nyomozunk. Pedig ha Borosnyai Lukács Simon poétai invenciója 1775-ben futotta volna annyira, hogy a francia szonettet magyarul is szonettnek fordítja, akkor talán most őt övezné a dicsőség az első magyar nyelvű szonett — legalább — fordításáért. Hiszen éppen ekkoriban alakul Faludi verse is; meglehet, Borosnyai hamarabb veti papírra művét, mint talentumosabb jezsuita kortársa. Így aztán csak annyi dicsőség jár Borosnyainak, hogy róla tudjuk bizonyosan, szonettből készítette verses fordítását.

Ám az sem tanulság nélküli, ha egy pillantást vetünk ama versformára, amiben Drelincourt magyarul megjelenik; mivé csorbult a szonettforma Borosnyai Lukács tollán. Nem feladatunk tartalmi összevetés végzése, de futólagos áttekintés alapján is világos, hogy a francia eredeti jóval tömörebb, a magyar változat narratívabb jellegű, terjengősebb és erősebb a konfesszionális kötöttsége, frazeológiai egységei is inkább biblikus asszociációjúak. Versformáját tekintve ez abban is kifejeződik, hogy *tizenhat sorra* növekszik. Régebbi költészetünk egyik leggyakoribb metrikai alakzata a tizenkét szótagos sor, amely páros rímekbe kapcsolódva a XVI–XVIII. századi költészetünkben százával bukkan föl.⁹ Egyik legstatikusabb metrikai alakzatunk, Borosnyai is ezt használja: $a_{12}a_{12}b_{12}b_{12}c_{12}c_{12}d_{12}d_{12}e_{12}e_{12}a_{12}a_{12}d_{12}d_{12}f_{12}f_{12}$. Ugyanakkor ez nem is rendeződik valószínűségi versszakba, használata a szerzőt fölmenti a strófaépítés formateremtő követelménye alól, addíciós technikája tetszés szerinti bővítést tesz lehetővé. Igaz, Borosnyai ezt azzal enyhíti, hogy a 11–12.

⁹ Horváth Iván: *Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben*. Bp. 1982. 124–130.

sorban megismétli az aa, a 13–14. sorban pedig a dd rímpárt. (Ennek alapján arra következtethetünk, hogy Borosnyai mégiscsak egyetlen — még ha igen alacsony szinten poétizált — strófának fogta föl verselményét.) A verssorok többsége három négy szótagos ütemre osztható viszonylagos szabályossággal, de találunk 4,2/4,2 osztásút is. (S' a' Keresznek útján ditsőségre mentél.)

Az elmondottakból levonhatjuk azt a következtetést, hogy Borosnyai elég konzervatív poétikai szemlélet szerint választotta ki műfordításának versformáját. Tulajdonképpen olyan hagyományrendszerhez alkalmazkodott, amelynek igen kicsiny volt a variabilitása, s ebből a hagyományrendszerből hiányzott a szonett, ezért nem is tudott vele mit kezdeni. Arra még nem volt képes, hogy az örökölt konvenciórendszer meghaladja, s igazodni tudjon választott mintájához, még ha csak a fordítás szintjén is, így ahelyett, hogy a magyar költészetbe asszimilálni igyekezne egy új jelenséget, a szonett disszimilálódik az általa ismert és érvényesnek tartott magyar poétikai konvencióhoz. Fordítása ezért csak zsákutca, s amivel ő adós maradt, azért kárpótolt bennünket Faludi Ferenc.

IMRE MIHÁLY